

માતા-પિતાના હક્કો

ઈસ્લામે સંતાનો પર માતા-પિતાનું આજ્ઞાપાલન અને તેમના સાથે સદ્વ્યવહારને આવશ્યક ઠરાવેલ છે. અલ્લાહ ત્રાલાનો ઈરશાદ છે :

﴿ وَقَضَى رَبُّكَ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَنَ إِمَّا يَبْلُغُنَّ عِنْدَكُمْ الْكِبَرُ أَحَدُهُمَا أَوْ كُلَّهُمَا فَلَا تَنْهَى لَهُمَا أُفِّ وَلَا نَهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴾ ٢٣ ﴿ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الْذُلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ أَرْجُمَهُمَا كَمَا رَبَّيْنَا صَغِيرِيْاً ﴾ ٢٤ ﴿ الإِسْرَاءُ : ٢٣ - ٢٤ ﴾

અનુવાદ : “તમે લોકો કોઈની ઈબાદત ન કરો, પરંતુ માત્ર તેની જ (અર્થાત્ અલ્લાહની જ). માતા-પિતાની સાથે સદ્વ્યવહાર કરો. જો તમારા પાસે તેમાંથી કોઈ એક કે બંને વૃદ્ધ થઈને રહે, તો તેમને ઊંઘકારો સુદ્ધાં ન કહો, ન તેમને ધૂતકારીને જવાબ આપો, બલ્કે તેમના સાથે આદરથી વાત કરો અને વિનમ્રતા અને દયાની સાથે તેમના સામે ઝુકીને રહો, અને દુઆ કરો કે પાલનહાર ! તેમના પર દયા કર, જે રીતે તેમણે દયા અને પ્રેમથી મારું બાળપણમાં પાલન-પોષણ કર્યું હતું.” (સૂરા: ઈસરા, આ. ૨૩-૨૪)

કુઝેલ બિન અયાઝી માતા-પિતાના સાથે સદ્વ્યવહાર વિશે પૂછ્યામાં આવ્યું, તો તેમણે ફરમાવ્યું : “કોઈપણ સ્થિતિમાં તેમની સેવા કરો, ચાહે તમને ગમે તેટલો થાક લાગે, તેમના સામે અવાજ ઊંચો ન કરો, તેમને તિરસ્કાર અને ઘૃણાની નજરથી ન જુઓ, બાખ રીતે કે છુપી રીતે તમારાથી તેમના સંદર્ભમાં કોઈ ભૂલ ન થાય, જ્યાં સુધી તેઓ જીવતા રહે તેમના પર દયા કરો અને જ્યારે મૃત્યુ પામે તો તેમના માટે મગફિરત (માફી અને મુક્તિ)ની દુઆ કરો.”

ઈસ્લામે માતા-પિતાની અવજ્ઞાની મનાઈ કરી છે. હુઝૂર رض એ ફરમાવ્યું :

﴿ أَلَا أَنْبِئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ ﴾ ફُل્ના: બીજી પારસ્યુલ રાસુલ صل એ ફરમાવ્યું :

અર્થાત્, “શું હું તમને કબીરા (મોટા) ગુનાઓથી સાવધાન ન કરી દઉ ?” સહાભા કિરામ صل એ કહ્યું : “હા, હે અલ્લાહના રસૂલ صل !” પછી આપ صل એ ફરમાવ્યું : “અલ્લાહની સાથે શિર્ક કરવું અને માતા-પિતાની નાફરમાની કરવી.” (બુખારી, મુસ્લિમ)

ઈસ્લામે માતાના સન્માન અને આદર માટે અને તેમના સ્થાન અને દરજજાનો સ્વીકાર કરતાં માતાના દરજજાને પિતાના દરજજાથી ઉચ્ચ રાખ્યો છે, જેમ કે હદ્દીસમાં છે :

﴿ قُلْ يَارَسُولَ اللَّهِ: مَنْ أَبْرُرْ ؟ ﴾ ફَيَال: અમાની, થીમ અમાની, થીમ અબાની, થીમ અલ્ફર્બ, ફાલ્અફર્બ ﴾ (તરમ્દી, અબુ દાવુદ)

અર્થात्, રસૂલુલ્હાહ ﷺ ને પૂછવામાં આવ્યું કે કોની સાથે સફુલ્યવહાર કરવામાં આવે ? ફરમાવ્યું : પોતાની માતાની સાથે. પૂછવામાં આવ્યું : પછી કોના સાથે ? ફરમાવ્યું : પોતાની માતાની સાથે. પૂછવામાં આવ્યું : પછી કોના સાથે ? ફરમાવ્યું : પોતાની માતાની સાથે. પૂછવામાં આવ્યું : પછી કોના સાથે ? ફરમાવ્યું : પોતાના પિતાની સાથે, પછી કમશાઃ નજીકના સગાઓ સાથે. (તિરમિજી, અબૂ દાઉદ)

મુસ્લિમ પરિવાર માટે મનોરંજનનું સ્થાન :

મુસ્લિમ પરિવાર માટે જાઈજ (ઇસ્લામી કાયદા-કાનૂને માન્ય કરેલ) રમત-ગમત દ્વારા મનોરંજન અને મન બહેલાવવાની અનુમતિ છે. હદ્દીસે-પાકમાં છે :

عَنْ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا كَانَتْ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ قَالَتْ: فَسَابَقْتُهُ فَسَبَقْتُهُ عَلَى رِجْلِيِّ، فَلَمَّا حَمَلْتُ الْحَمْرَةَ سَابَقْتُهُ فَسَبَقْتُهُ فَقَالَ: «هَذِهِ بِتُّلُكَ السَّبَقَةِ» (أبو داود).

અર્થात्, હઝરત આઈશા ﷺ ની રિવાયત છે કે તેઓ એક સફરમાં રસૂલુલ્હાહ ﷺ ની સાથે હતા. તેઓ કહે છે કે મેં આપ ﷺ સાથે દોડની સ્પર્ધા કરી અને હું જીતી ગઈ. પછી માંતું શરીર જરા ભારે થઈ ગયું, તો મેં આપની સાથે ફરી દોડની સ્પર્ધા કરી અને આ વખતે આપ ﷺ જીતી ગયા અને પછી આપ ﷺ એ ફરમાવ્યું : “આજની આ જત અગાઉની હારનો બદલો છે.” (અબૂ દાઉદ)

એક બીજી હદ્દીસ છે :

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَأَعْلَمُ إِذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً، وَإِذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضَبَيْ» قَالَتْ: فَقُلْتُ: مِنْ أَيْنَ تَعْرِفُ ذَلِكَ؟ فَقَالَ: "أَمَّا إِذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً، فَإِنَّكِ تَهُولِينَ: لَا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ، وَإِذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضَبَيْ، قُلْتِ: لَا وَرَبِّ إِبْرَاهِيمَ" قَالَتْ: قُلْتُ: أَجْلٌ وَاللَّهُ يَأْرُسُولُ اللَّهِ، مَا أَهْجُرُ إِلَّا اسْمَكَ (الબાહરી، مસ્લમ).

અર્થात्, હઝરત આઈશા ﷺ કહે છે કે રસૂલુલ્હાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું કે જ્યારે તમે મારાથી ખુશ હોવ છો કે નારાજ હોવ છો, તો મને ખબર પડી જાય છે. હઝરત આઈશા ﷺ કહે છે કે મેં પૂછ્યું કે એ કેવી રીતે ? તો આપ ﷺ એ ફરમાવ્યું : જ્યારે તમે મારાથી ખુશ હોવ છો, તો સોગંદ બાતી વખતે લા ઓરબ્બ (મુહમ્મદના રબના સોગંદ) કહો છો, અને જ્યારે નારાજ હોવ છો તો લા ઓરબ્બ (ઇશ્રાહીમના રબના સોગંદ) કહો છો. હઝરત આઈશા ﷺ કહે છે કે મેં કહું : સાચું છે. પરંતુ અલ્લાહના સોગંદ ! હું માત્ર આપનું નામ છોડું દું (આપનો પ્રેમ નથી છોડતી). (બુખારી, મુસ્લિમ)

હબશીઓનું પ્રતિનિધિ-મંડળ રસૂલુલ્હાહ ﷺ ની પાસે આવ્યું. મસ્ઠિજદના પટાંગણમાં ખેલ થવા લાગ્યો. આ પ્રસંગને હઝરત આઈશા ﷺ એ વર્ણવ્યો છે :

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَرُنِي بِرِدَائِهِ، وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْحَبَشَةِ يَلْبَعُونَ فِي الْمَسْجِدِ، حَتَّى أَكُونَ أَنَا الَّتِي أَسْأَمُ» (البخاري)

અર્થात्, હજરત આઈશા કહે છે કે રસૂલુલ્લાહُ ﷺ એ મને પોતાની ચાદરમાં ધૃપાવીને રાખી હતી અને હબ્શીઓને જોઈ રહી હતી, જેઓ મસ્જિદમાં ખેલ બતાવી રહ્યા હતા. જ્યારે હું થાકી જતી, તો આપ મને હટાવી દેતા. (બુખારી)

આવો જ એક પ્રસંગ છે કે બે છોકરીઓ મસ્જિદમાં રમી રહી હતી અને હજરત આઈશા હુઝૂર અકરમ ના ખભાના ઉપરથી જોઈ રહી હતી, તો આપ એ ફરમાવ્યું :

«لَتَعْلَمَ يَهُودُ أَنَّ فِي دِينِنَا فُسْحَةٌ إِنِّي أَرْسَلْتُ بِحَنِيفِيَّةِ سَمْحَةٍ» (مسند أحمد)

અર્થात्, યહૂદીઓએ જાણી લેવું જોઈએ કે અમારા દીનમાં ખૂબ અવકાશ છે, અને મને વિશુદ્ધ રૂપે મિલ્લતે-હન્ફી (હજરત ઈબ્રાહિમ ખલેલ ﷺ મિલ્લત)ની સાથે મોકલવામાં આવ્યો છે. (મુસ્નાદ અહમદ)

હજરત હન્જલા الْبَعْلَى ની રિવાયત છે કે :

كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ النَّارَ، قَالَ: ثُمَّ جِئْتُ إِلَى الْبَيْتِ فَصَاحَكُتُ الصَّبْيَانَ وَلَا عَبَتُ الْمَرْأَةَ، قَالَ: فَخَرَجْتُ فَلَقِيَتُ أَبَا بَكْرَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: وَأَنَا قَدْ فَعَلْتُ مِثْلَ مَا تَذَكَّرُ، فَلَقِيَنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَافِقٌ حَنْظَلَةٌ قَوَّالُ: «مَهْ» فَخَدَّشَهُ بِالْحَدِيثِ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَأَنَا قَدْ فَعَلْتُ مِثْلَ مَا فَعَلَ، فَقَالَ: «يَا حَنْظَلَةُ سَاعَةً وَسَاعَةً، وَلَوْ كَانَتْ تَكُونُ قُلْوَبُكُمْ كَمَا تَكُونُ عِنْدَ الدُّكْرِ، لَصَافَحَتُكُمُ الْمَلَائِكَةُ، حَتَّى شُلَّمَ عَلَيْكُمْ فِي الطُّرُقِ»،

અર્થात्, અમે રસૂલુલ્લાહُ ﷺ ની પાસે હતા. આપ એ શિખામણ આપી અને દોજખનો ઉલ્લેખ કર્યો. પછી હું ઘર ગયો, બાળકો સાથે રમ્યો અને પત્નીની હસી-મજાક કરી. પછી નીકળ્યો, તો અબૂ બક (الْبَعْلَى) મળ્યા. મેં તેમને આ બધું કહ્યું તો તેમણે કહ્યું કે મેં પણ આવું જ કર્યું. પછી અમે બંને રસૂલુલ્લાહُ ﷺ ને મળ્યા. મેં અરજ કરી : હે રસૂલુલ્લાહُ ﷺ ! હન્જલા તો મુનાફિક થઈ ગયો ! આપ એ ફરમાવ્યું : શું કહો છો ? મેં બધી વિગત કહી સંભળાવી, અને અબૂ બક (الْبَعْلَى) એ પણ કહ્યું કે મેં પણ હન્જલા જેવું કર્યું. આપ એ ફરમાવ્યું : હે હન્જલા ! એક પળ યાદની છે અને એક પળ ગફલતની છે. જો તમારું હદ્ય આ જ રીતે રહે, જે રીતે વા'જ (ધાર્મિક વ્યાખ્યાન) સમયે હોય છે, તો ફરિશતાઓ તમારા સાથે હસ્ત-ધૂનન કરતા, ત્યાં સુધી કે રસ્તાઓમાં તમને સલામ કરતા. (મુસ્લિમ)

ઇસ્લામી પરિવારના નજીક જાઈજ ખેલ-કૂદમાં લગ્ન-પ્રસંગે ‘દફ’ વગાડવું અને એવા ઇસ્લામી ગીતો ગાવા, જે નૈતિકતાની પ્રેરણા આપતા હોય, સામેલ છે, કેમ કે તેનાથી ખુશી અને આનંદ મળે છે.

ઈસ્લામમાં પતિ-પત્નીઓના સગાઓ સાથે સદ્ગ્રવહાર :

ઈસ્લામમાં પરિવારની કલ્યાણ માત્ર પતિ-પત્ની અને સંતાનો સુધી સીમિત નથી, બલ્કે સગા-સંબંધીઓ પણ તેમાં સામેલ છે. પતિ-પત્નીના સગાઓ નિકાહ પછી બનતા નવા પરિવારમાં સામેલ છે. પતિની માતા, પત્ની માટે તેની પોતાની માતાનો દરજજો રાખે છે અને એ જ પ્રમાણે પત્નીની માતા, પતિ માટે તેની પોતાની માતાનો દરજજો રાખે છે. તેથી ઈસ્લામે પતિને પત્નીના ઘરવાળાઓની સાથે સારો વર્તાવ કરવાનો આદેશ આપ્યો, એ જ પ્રમાણે પત્નીને પણ આવો જ આદેશ આપ્યો. આ પરસ્પર પ્રેમ, દયા અને પારિવારિક સંબંધોને મજબૂત બનાવે છે.

મુસ્લિમ પરિવારના સંદર્ભે ઈસ્લામી સંસ્કૃતિના આ કેટલાક સિદ્ધાંતો અને નીતિ-નિયમો છે, જે તેને અન્ય સંસ્કૃતિઓથી અલગ તારવે છે.

જો આપણે વર્તમાન યુગમાં પશ્ચિમી સમાજની કૌદુર્બિક વ્યવસ્થા પર એક ઉપરાષ્ટ્વી નજર નાખીએ છીએ, તો આપણને જાણવા મળે છે કે પારિવારિક પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવ તથા તેની સલામતી પશ્ચિમી સમાજમાં સુરક્ષિત નથી, જે રીતે ઈસ્લામે પારિવારિક પ્રતિષ્ઠા અને તેના ગૌરવને પવિત્રતા અને મર્યાદાની ચાર દીવાલોમાં બાંધીને સુરક્ષા બક્ષી છે. બલ્કે તેમના ત્યાં વ્યભિચાર સામાન્ય છે અને અનૌરસ સંતાનો પુષ્કળ સંઘામાં જોવા મળે છે. પરંતુ અફ્સોસ છે કે અમુક મુસલમાનોએ ઈસ્લામી સંસ્કૃતિ અંગેના અલ્ય-જ્ઞાનના કારણે પશ્ચિમી સમાજની શિક્ષાઓ અને ઘણા-ખરા મામલાઓમાં તેમના દાખિલાઓને અપનાવી લીધા છે. તેથી ઈસ્લામી સમાજમાં પારિવારિક વ્યવસ્થા અરાજકતા, વિક્ષેપ અને વિવાદોનો ભોગ બની ગઈ છે, જેના દુષ્પરિણામો કેટલાય નવયુવાનોના વ્યવહારથી પ્રગટ થઈ રહ્યા છે, ત્યાં સુધી કે ઘણા લોકોએ દીની શિક્ષણનો પણ ઈન્કાર કરી દીધો. મુસ્લિમ પરિવારોમાં એવા કામો થઈ રહ્યા છે, જે ઈસ્લામી શિક્ષાઓ અને નૈતિક મૂલ્યોથી ટકરાય છે. આનાથી વિપરીત, પશ્ચિમી સમાજ અને ઈસ્લામના દુશ્મનો ઈસ્લામની પારિવારિક વ્યવસ્થાને અપનાવવા લાગ્યા છે, કેમ કે તેમને ખબર છે કે સમાજની રચના અને તેના લોકોની વચ્ચે પારસ્પારિક સંબંધોની સુંદરતા માટે ઈસ્લામમાં ઉપાય અને હલ છે.

